УДК 351:[332.33:338.43]

М.П.Бутко, д-р екон. наук, професор
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна
Н.М.Орлова, здобувач
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Н.П.Бутко, д-р экон. наук, профессор
Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина
Н.Н.Орлова, соискатель
Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

МЕХАНИЗМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ

N.P.Butko, Doctor of Economics, Professor
Chernihiv State Technological University, Chernihiv, Ukraine
N.N.Orlova, researcher
Chernihiv State Technological University, Chernihiv, Ukraine

MECHANISMS OF STATE MANAGEMENT OF LAND RESOURCES FOR AGRICULTURAL PURPOSES

Досліджено теоретичні та прикладні підходи до функціонування механізмів державного управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення в контексті розвитку сільських територій

Ключові слова: *земельні ресурси сільськогосподарського призначення, децентралізація владних повноважень, сільські території, механізми державного управління, інституціоналізм.*

Исследованы теоретические та прикладные подходы до функционирования механизмов государственного управления земельными ресурсами сельскохозяйственного назначения в контексте развития сельских территорий

Ключевые слова: *земельные ресурсы сельскохозяйственного назначения, децентрализация властных полномочий, сельские территории, механизмы государственного управления, институционализм.*

The theoretical and practical approaches to the functioning mechanisms of state management of land resources for agricultural purposes in the context of rural development

Keywords: *land resources for agricultural purposes, decentralization of power, rural development, governance mechanisms, institutionalism.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток українського суспільства, в умовах існуючих ризиків та загроз як глобального, так і регіонального рівнів, постав перед проблемою забезпечення стабільної та довготривалої ефективності. В цьому зв’язку, важливим є реалізації стратегії сталого розвитку в Україні, результатом якої повинно стати оптимальне поєднання та врахування базових складових суспільного розвитку та забезпечення економічної, соціальної та екологічної ефективності. Одним із основних джерел розвитку українського суспільства є земля, а тому для системи управління в державі надзвичайно важливим та необхідним є створення таких умов, за яких використання земельних ресурсів забезпечувало реалізацію встановлених цілей сталого розвитку, який на державному рівні визначений як основна стратегія розвитку нашої країни [12]. Додають особливої актуальності даному питанню і процеси децентралізації, які нині здійснюються в України. Дані процеси найбільше торкнуться сільських території, внаслідок масштабного реформування системи їх управління, результатом якого має стати суттєве збільшення прав та відповідальностей місцевих громад. Сталий розвиток громад, в першу чергу, залежить від ефективності функціонування системи місцевого самоврядування, як суб'єкту земельних

відносин. Результатом прийняття Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [5] є формування практики застосування його норм в умовах проведення реформ. Однак, поки що, спроби підвищити ефективність реформ у сфері управління земельними ресурсами не ліквідували всіх суперечностей, які вже були сформовані, а також виникли в нинішніх умовах реформування. Надзвичайної гостроти набувають проблеми формування теоретико-методологічних засад управління земельними ресурсами, які повинні стати базисом для розробки та реалізації практичних принципів функціонування сільських територій в умовах проведення децентралізації. Це дасть можливість забезпечити послідовність та ефективність місцевої політики в цій сфері, сприятиме сталому розвиток територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам управління земельними ресурсами присвячені роботи таких вчених як: Ю. Д. Білика, Ю. Е. Губені, Р. П. Возняка, В. В. Горлачука, Д. С. Добряка, О.Є. Євграфова, В. М. Зайця, А. Г. Мартина, В. Я. Мессель-Веселяка, Л. Я. Новаковського, П. Т. Саблука, А. Я. Сохнича. А. М. Третяка, М. М. Федорова, М. А. Хвесика, О. М. Шпичака та ін. Однак, узагальнення значної кількості актуальних наукових праць з проблематики державного управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення в контексті розвитку сільських територій, засобів ефективного впливу суб'єктів місцевого самоврядування на розвиток земельних відносин в Україні, дає підстави стверджувати, що дотепер не сформовані дієві механізми в цій сфері.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Передусім у державі та суспільстві тривалий час дискутується стратегічне бачення щодо земель сільськогосподарського призначення, зокрема бути їм товарним ресурсом, чи ні.

Полярність правових, політичних, економічних, соціальних думок у цьому напрямі, відтермінування у прийнятті відповідних законодавчих актів не сприяє ефективності використання земель сільськогосподарського призначення.

Окрім того стратегічний курс держави на децентралізацію владних повноважень не дає чіткого розмежування функцій органів виконавчої влади та територіальних громад у сфері земельних ресурсів.

Вектор на подальшу трансформацію управління органами місцевого самоврядування, в тому числі і у сфері управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення, має полягати у чіткому визначенні повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, формування напрямів та механізмів ефективного використання і розпорядженням відповідними земельними земельним ресурсами територіальних громад, що і обумовлює необхідність подальших наукових досліджень в даній сфері.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є формування теоретико-методологічних засад управління земельними ресурсами, які повинні стати базисом для розробки та реалізації практичних принципів функціонування сільських територій в умовах проведення децентралізації.

Виклад основного матеріалу. Процеси управління земельними ресурсами, функціонування відповідних інституціональних структур задіяних в них, знаходяться під безпосереднім впливом характеру розвитку земельних відносин. Таким чином, діяльність системи управління в даній сфері повинна відображати суспільні потреби на певному етапі його розвитку. З цього випливає, що управління земельними ресурсами потрібно розглядати як систему взаємозв’язаних інституціональних, соціально-економічних, техніко-технологічних і організаційно-господарських заходів, спрямованих на регулювання та забезпечення ефективного використання земельних ресурсів, організацію раціонального використання земель з метою задоволення потреб суспільства. Відповідно, основними суб'єктами таких відносин є центральні органи влади та органи місцевого самоврядування, юридичні і фізичні особи, котрі формують інститут цих відносин, а об’єктом є земельні ресурси різного призначення та форм власності.

Виходячи з даних положень слід вказати, що методологічний базис формування та функціонування системи управління земельними ресурсами сільськогосподарського

призначення має будуватись на визначених суспільно-важливих потребах. В контексті стратегії сталого розвитку до таких потреб відносять необхідність забезпечення економічної ефективності, соціальної спрямованості та екологічної рівноваги сучасного суспільного розвитку. Відповідно головними методологічними принципами побудови та функціонування такої системи є забезпечення економічної, соціальної та екологічної результативності використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, забезпечення її позитивної динаміки.

Головною метою забезпечення соціальної ефективності є створення умов для всебічного розвитку людини через оптимальне задоволення її потреб, сприяння її розвитку та можливості повноцінно реалізувати декларовані суспільством права, в тому числі і права власності. Відповідно, головним напрямом забезпечення соціальної ефективності управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення виступає поглиблення інституціоналізації у даній сфері та забезпечення ефективності цього процесу.

Земельна реформа, що здійснюється в Україні, так і не стала запорукою формування сталого, високоефективного та екологічно-безпечного землекористування. Основним принципом, який визначив напрями реформування, стало подолання монополії держави на земельну власність і встановлення багатосуб'єктності права власності на землю. Однак більшість цілей земельного реформування дотепер залишаються не досягнутими [8].

Законодавство України класифікує право власності за суб'єктивним правом, тобто закріплює право власності на землю громадянами, юридичними особами, територіальними громадами. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території країни, є об'єктами права власності народу. Від імені народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Однак, суцільне розмежування земель державної та комунальної власності в Україні, так і не проведене, відповідно до діючого законодавства, цими землями тимчасово розпоряджаються [7]:

1) відповідні сільські, селищні, міські ради – землями в межах населених пунктів;

2) відповідні органи виконавчої влади (місцеві державні адміністрації) – землями за межами населених пунктів;

3) державні органи приватизації – землями, на яких розташовані державні, в тому числі казенні, підприємства, господарські товариства, у статутних фондах яких державі належать частки (акції, паї), об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти, а також продаж земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти, які підлягають приватизації (крім відчуження земель, на яких розташовані об'єкти, що не підлягають приватизації).

Таким чином, забезпечення оптимального розподілу прав власності та можливостей їх реалізації є наріжним каменем інституціоналізації системи управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення з метою досягнення соціальної її результативності.

Процес інституціоналізації передбачає встановлення режиму власності, прав, обов'язків та відповідальності власників і користувачів ресурсів. Окрім того, необхідним є визначення структури, повноважень і відповідальності профільних і зовнішніх державних та місцевих органів управління, контролю й охорони довкілля, регламентація участі громадськості та неурядових організацій. Результатом поглиблення інституціоналізації та забезпечення її ефективності є досягнення оптимальної структури власності, рівних конкурентних умов для всіх форм власності, ефективний розподіл функцій управління, контролю й охорони природокористування, централізацію та децентралізацію повноважень центральних і місцевих органів влади у сфері управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення. Механізм реалізації права власності на землю передбачає гарантування прав юридичним особам і громадянам, що забезпечується надійною системою реєстрації та обліку прав і об'єктів власності [11].

Економічна результативність управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення повинна сформувати матеріальну основу для забезпечення сталого розвитку сільських територій. Загалом, економічна ефективність використання землі у вузькому сенсі — це порівняння отриманих результатів з площею або вартістю землі. Економічна ефективність системи управління враховує результативність заходів з управління землями сільськогосподарського призначення у вартісному вираженні [14]. Її можна виразити як відношення вартісної оцінки результатів до вартісної оцінки витрат ресурсів за весь період здійснення заходів з урахуванням чинника часу. Отримання певного економічного ефекту може проявлятись не тільки в збільшенні результатів сільськогосподарського виробництва, а й у зниженні витрат, підвищенні родючості ґрунту, якості продукції, а також дотриманням екологічних умов виробництва. Окрім того, економічна ефективність управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення відображається також такими показниками як фактичний та можливий рівень задоволення потреб населення у продовольчій продукції, приріст виробництва основних видів продукції на душу населення та землевіддача.

Розглядаючи економічну результативність управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення в контексті розвитку сільських територій слід відмітити ряд важливих напрямів її забезпечення.

Перш за все, важливим завданням щодо такої системи управління є активізація економічної активності та розвитку аграрного бізнесу і є забезпечення умов для якомога повнішого і безперешкодного залучення земельних ресурсів відповідного цільового призначення з метою реалізації інвестиційних проектів, збільшення виробничих потужностей, розвитку транспортної інфраструктури тощо. Земля є основним ресурсом розвитку в сільській місцевості, але цю функцію вона виконуватиме лише за умови консолідації сільськогосподарського землекористування та формування ефективних агроформувань ринкового типу. На думку Добряка Д.С. та Мартина А.Г. це завдання можна вирішити наступним чином:

- кодифікувати та гармонізувати земельне законодавство, адаптувати його до вимог Європейського Союзу; розробити та прийняти нову редакцію Земельного кодексу України;
- ухвалити та приступити до реалізації загальнодержавної і регіональних програм використання та охорони земель;
- створити організаційно-правове середовище для забезпечення обороту земельної власності, її переходу до найефективніших господарів, забезпечити прийняття закону «Про ринок земель»;
- завершити земельну реформу, лібералізувати земельні відносини щодо земель сільськогосподарського призначення;
- удосконалити платність землекористування, монетизувати пільги з плати за землю, сприяти прийняттю нового Податкового кодексу України;
- створити рівні умови для одержання земельних ділянок у власність або користування громадянами та господарюючими суб'єктами країн-членів Європейського Союзу;
- забезпечити створення дієвих механізмів викупу для суспільних потреб земельних ділянок із заляганням надр загальнодержавного значення [2].

По-друге, модель земельної реформи, яка була реалізована в нашій країні, призвела до тотального подрібнення земель сільськогосподарського призначення, що істотно перешкоджає раціональному використанню земельних масивів. Використання невеликих ділянок не дозволяє в повній мірі компенсувати витрати, пов'язані із застосуванням сучасних агротехнологій, придбанням засобів хімізації, новітньої сільськогосподарської техніки тощо. Результатом чого стало різке зниження їх інвестиційної привабливості, що нині вимагає негайного перегляду існуючих підходів до державного управління земельними ресурсами даного типу та формування цілісної аграрно-земельної політики. Головною метою такого реформування має стати забезпечення сталого сільськогосподарського землекористування на основі оптимального використання земельних ресурсів. Таке оптимальне використання

земельних ресурсів сільськогосподарського призначення має забезпечити поліпшення структури угідь, впровадження землеохоронних заходів, в т.ч. контурної організації території, організація сівозмін, створення умов для проектування і будівництва доріг, розвиток сільської інфраструктури, а реалізації ряду інших завдань сільськогосподарського спрямування.

Екологічна результативність управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення, в першу чергу забезпечується заходами спрямованих на їх охорону. Відповідно до чинного законодавства охорона земель – це система правових організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [6].

Управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення з метою забезпечення екологічної результативності повинно ґрунтуватися на двох взаємопов'язаних концепціях - ефективному та інтенсивному використанню земельних ресурсів для забезпечення населення України продуктами харчування, а також упровадження заходів щодо охорони земельних ресурсів, у тому числі збереження та відтворення родючості ґрунтів. Важливим завданням держави є створення умов для поєднання правових напрямів матеріальної зацікавленості раціонального використання та природоохоронної діяльності землевласників і землекористувачів [3]. Основними інструментами екологічно-орієнтованого управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення є земельний менеджмент, нормативно-правове та методичне забезпечення, державний контроль за використанням та охороною земель, стандартизація й нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунту, моніторинг земель, ведення державного земельного кадастру, регулювання раціонального землекористування тощо.

Одним із найбільш важливих практичних інструментів забезпечення екологічної результативності системи управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення є землеустрій. Він являє сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональної організації території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил. Мета землеустрою полягає в забезпеченні раціонального використання та охорони земель, створенні сприятливого екологічного середовища та поліпшенні природних ландшафтів [7].

Слід вказати на вагоме значення державного контролю в управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення. Діючий Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» визначає правові, економічні та соціальні основи організації здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і спрямований на забезпечення раціонального використання і відтворення природних ресурсів та охорону довкілля [4]. Відповідно до даного Закону державний контроль за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності здійснює центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі.

Однак, внаслідок проведення децентралізації, в умовах коли територіальні громади, в першу чергу сільські, отримують додаткові повноваженні та відповідальність може загострити цілий ряд проблем екологічної результативності управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення. Вирішення цих питань у багатьох випадках відсутністю, або ж недостатньою розробкою нормативно-правового регулювання в даній сфері. Тому необхідно розробити єдину систему обліку власності, використання, охорони

земель на базі економіко-правових методів державного регулювання, в умовах широкого розвитку процесів децентралізації.

Таким чином, на нашу думку, методологічні принципи забезпечення економічної, соціальної та екологічної результативності використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, забезпечення її позитивної динаміки відображають сучасні суспільні потреби та мають бути покладені в основу формування дієвої системи управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення в нових умовах функціонування сільських територій. Комплексна та взаємопов'язана реалізація визначених методологічних принципів дасть можливість забезпечити досягнення справедливого, відтворювального та безпечного розвитку, які і є основними складовими сталого розвитку суспільства.

Слід вказати, що кожен із визначених типів розвитку є результатом комплексної реалізації комбінації із двох принципів:

- справедливий розвиток – відбувається шляхом врахування принципів соціально та економічної результативності;
- відтворювальний розвиток – відбувається шляхом врахування принципів економічної та екологічної результативності;
- безпечний розвиток - відбувається шляхом врахування принципів соціальної та екологічної результативності;

Головним проявом справедливого розвитку є формування та реалізація земельної ренти, яка може виступати результуючим та регулюючим фактором використання права власності на землю в діючі системі земельних відносин. Земля як головний засіб виробництва в сільському господарстві обмежена і вільно не може бути відтворена. Фактор обмеженості земель діє як в просторі, так і в часі. Проте ще більше обмежені земельні ресурси високої природної родючості. Кращі за природною родючістю і розміщенням ділянки не можна перемістити в просторі, на відміну від більшості інших засобів виробництва. Тому володіння землями вищої природної продуктивності створює переваги для здійснення сільськогосподарського виробництва. Наявність власності на землю зумовлює отримання землевласником певної частки додаткового продукту у формі земельної ренти [13]. На етапі трансформації ринкових відносин, механізм земельної ренти виконує важливі функції щодо здійснення ціноутворення виробництва продовольчої продукції, в значній мірі визначає вартість землі, сприяє забезпеченню економічної результативності власників земель.

Формування та функціонування рентних механізмів тісно пов'язаний розвиток ринку землі. Земля в багатьох країнах світу є об'єктом купівлі-продажу внаслідок узаконеної приватної власності на неї. Ринок землі є важливим сегментом ринкової економіки і забезпечує реалізацію відносин між його суб'єктами. Земля розглядається як експлуатаційний або вичерпний ресурс. Особливий статус землі у суспільстві та її властивості визначають цілий ряд специфічних особливостей даного ринку:

- величина та характер попиту і пропозиції земельних ділянок зумовлені цілим рядом суспільних факторів (політичною системою, географічними, історичними, станом інфраструктури і рівнем розвитку території тощо), а також ірраціональністю її вартості;
- землі диференційовані за якістю та позиціонуванням. Додаткові вкладення праці й капіталу дозволяють економічно поліпшити родючість і отримати велику віддачу від землі, що можливо практично на будь-яких ділянках;
- обмеженість пропозиції земельних ресурсів посилюється відносинами приватної власності. В умовах ринку землевласники воліють не продавати свої земельні ділянки, а віддавати їх в оренду для отримання стабільного доходу. Тому до продажу навіть пропонується незначна частина земельного фонду, що не є адекватною реакцією на зростаючий попит;

- правове оформлення угод на ринку землі потребують обов'язкової державної реєстрації і складного, дорогого юридичного оформлення. Це вимагає присутності держави в процесах регулювання ринку [9].

Необхідність забезпечення відтворювального розвитку зумовлене поступовим загостренням екологічних проблем використання земель сільськогосподарського призначення. Даний тип розвитку потрібно розглядати в аспекті їх раціонального використання та збереження природного стану даних земель. Це зумовлює необхідність підвищення ефективності використання земельних ресурсів з урахуванням їх якісного стану на основі зростання дієвості механізмів охорони земельних ресурсів та раціонального використання. Найбільш значимими проявами відтворювального розвитку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення слід вважати: продуктивність аграрного виробництва, рівень родючості земель, існуючу систему землеробства та екологічний стан земельних ресурсів. Проте, на нашу думку, існуюча доступна система індикаторів відтворювального розвитку земель сільськогосподарського призначення має бути доповнена розширена такими показниками як: очікуваний відтворювальний результат використання земель сільськогосподарського призначення; екологічно зумовлені втрати рентного доходу від використання сільськогосподарських земель; витрати на забезпечення вимог екологічно сталого землеробства. Це дасть можливість забезпечити отримання об’єктивних даних щодо розміру продуктивного потенціалу земельних ресурсів та здійснювати прогнозування тенденцій і напрямів екологізації землеробства з метою досягнення оптимального економічного ефекту. Окрім того, слід вказати на те, що відтворювальний розвиток в значній мірі визначається розміром землекористування. Удосконалення структури сільськогосподарських угідь і посівів вирощуваних культур у напрямі істотного зменшення негативних антропогенних навантажень на навколишнє середовище та підвищення його відтворювального і відновлювального потенціалів також є не менш важливою умовою раціонального використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення.

Безпечний розвиток повинен забезпечуватися обов’язковим виконанням екологічних і соціальних вимог в процесі діяльності системи управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення. Метою соціально-екологічного управління в галузі сільського господарства є: задоволення людських потреб, реалізація законодавства, контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів при проведенні екологічних заходів, продовольче забезпечення держави якісними та екологічно чистими продуктами харчування, безпека навколишнього середовища [10]. Ключовим параметром в даній сфері є зростання рівня продовольчої безпеки розвитку не лише сільських територій, а й усього суспільства.

Продовольча безпека країни є комплексним поняттям, що містить три важливі аспекти: кількісний – ступінь реалізації поточної потреби в продуктах сільськогосподарського виробництва; якісний – задоволення потреби в безпечних для здоров'я, якісних продуктах сільськогосподарського виробництва; соціально-економічний – зростання добробуту населення, що забезпечує доступ всіх груп населення до продовольства на рівні забезпечення життєдіяльності [1].

Висновки і пропозиції. З точки зору формування та функціонування системи управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення в контексті розвитку сільських територій продовольча безпека повинна забезпечувати необхідне виробництво, перерозподіл та повноцінне задоволення попиту населення на екологічно-безпечному продовольство на рівні, який забезпечує необхідний фізіологічний та інтелектуальний рівень життєдіяльності.

Отже, необхідність побудови нової якісної системи управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення зумовлена поступовою зміною земельних відносин, що пов’язано з розвитком процесів децентралізації які формують нові умови розвитку сільських

територій. Задекларований Україною вектор на забезпечення сталого розвитку визначає необхідність формування системи сталого землекористування, базовими методологічними принципами якого є забезпечення економічної, соціальної та екологічної результативності використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, забезпечення її позитивної динаміки. Відповідно, ефективна система управління земельними ресурсами повинна забезпечувати оптимальну комбінацію вказаних принципів з метою забезпечення справедливого, відтворювального та безпечного розвитку як сільських територій зокрема, так і всього суспільства. Це зумовлює необхідність комплексного підходу до розв'язання проблем реформування земельних відносин на ринкових засадах у поєднанні з управлінськими та економічними реформами в державі в цілому.

Список використаних джерел

1. Басюркіна Н.Й. Продовольча безпека як системна характеристика функціону-вання агропромислового сектору економіки / Н.Й. Басюркіна // Економіка харчової промисловості. –2011.– №2(10). –С. 5-10.

2. Добряк Д.С., Мартин А.Г. Напрями удосконалення нормативно-правової бази регулювання земельних відносин / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zsu.org.ua/docs/articles/martyn_19.doc

3. Дорош И. М. Еколого-економічні основи формування інституту обмежень та обтяжень при використанні земель : дис. ... к.е.н. : спец. 08.00.06 / Й. М. Дорош. - К., 2007. - 261 с.

4. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, ст.350) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/963-15

5. Закон України «Про місцеве самоврядування в Украї́н»і (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80

6. Закон України «Про охорону земель» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №39, ст.349) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/962-15

7. Земельний Кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, ст.27) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/page

8. Мартин А.Г. Євсюков Т.О. Стан земельних відносин як стримуючий фактор розвитку продуктивних сил України // Матеріали міжнародної наукової конференції, м. Київ, 20 березня 2009 р.: У 3-х частинах / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2009. Ч.3 – С. 289-292.

9. Потлатюк В. С. Ринок земель сільськогосподарського призначення в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку в системі банківського кредитування./ В. С. Потлатюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія фінанси і кредит, 2013. – №1 (34). – С. 200-206.

10. Про охорону навколишнього природного середовища України. Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII - ВР: Законодавство України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http:/ / zakon.rada.gov.ua/ cgi-bin/laws/main.cgi.

11. Степенко О., Сакаль О., Третяк Н. Управління земельними відносинами в Україні: механізми та напрями розвитку. // Економіст. -№8. - С. 39-43.

12. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10

13. Третяк А. М. Рентний характер земельних відносин / А. М. Третяк // Землевпорядний вісник [Текст]. — № 1. — 1997. — С. 16—20.

14. Юхновський І.Р. Землекористування в Україні: ефективність управління / І.Р. Юхновський, А.М. Третяк // Вісник аграрної науки: — 2005. — No 7. — С. 5–10.